

Hoe willen we taalvaardigheid van leerlingen evalueren?

Auteur: *Harry Paus*

Zo nu en dan breekt er een onderwijsdiscussie los waaraan het hele land lijkt te willen meedoen. Vaak schijnen er belangrijke misstanden in het geding. Een van de vragen van dit moment is of basisscholen leerlingen op het eind van hun schoolloopbaan moeten toetsen op taal. Ja, zeggen minister en staatssecretaris, er moet een eindtoets taal en rekenen komen. Veel instanties hebben er een mening over. In de media worden pleidooien voor een eindtoets gevoerd vanwege vermeende achteruitgang van taalvaardigheid van leerlingen. De inspectie doet sinds jaar en dag uitspraken over de kwaliteit van het taalonderwijs mede op basis van Citogegevens. Het tijdschrift *Didactief* geeft een 'Dossier Cito' uit, waarin de eindtoets een grote rol speelt. Opvallend is dat bijna nergens de vraag wordt gesteld hoe datgene wat er wordt getoetst zich verhoudt tot het taalonderwijs. In dit artikel wordt op deze vraag ingegaan.

“Opvallend is dat bijna nergens de vraag wordt gesteld hoe datgene wat er wordt getoetst zich verhoudt tot het taalonderwijs.”

De invoering van de Wet op de referentieniveaus (augustus 2010) impliceert ook de vraag naar de handhaving ervan. Voor het taalonderwijs op de basisschool betekent dat: op welke manier kan duidelijk worden of leerlingen op het eind van de basisschool het fundamentele niveau 1F hebben gehaald voor het taalonderwijs en hoeveel leerlingen al verder zijn en mogelijk niveau 2F, het streefniveau voor het basisonderwijs, al gehaald hebben en misschien nog meer? Hoeveel leerlingen hebben 1F nog niet gehaald? De vrijwel automatische reactie van velen op deze vragen is: gebruik een betrouwbare en valide toets. Het Ministerie van OCW beval het College voor Examens (CvE) aan om Cito opdracht te geven de bestaande Cito-eindtoets uit te bouwen tot een centrale eindtoets voor het basisonderwijs. Vooruitlopend op de definitieve politieke besluitvorming liet het CvE een commissie een zogenoemde toetswijzer opstellen aan de hand waarvan de centrale eindtoets ontwikkeld kon worden. In de zomer van 2012 leverden de drie toetswijzercommissies, voor Nederlandse taal, rekenen en wereldoriëntatie, een toetswijzer op, die ze lieten vergezellen door een (ongevraagd) advies aan het CvE (*Toetswijzer bij de centrale eindtoets PO taal en rekenen*, 2012).

Inmiddels is de kwestie in de Tweede Kamer behandeld. Moet zo'n toets niet openbaar aanbesteed worden, vroegen volksvertegenwoordigers zich af. De discussie heeft geleid tot het besluit dat de

overheid vanaf 2015 een centrale eindtoets gaat aanbieden, maar dat scholen ook de mogelijkheid hebben om een alternatieve toets te gebruiken. Er lijkt dus een centrale toets te komen vanaf schooljaar 2014-2015, maar die is niet uniform; een merkwaardig Nederlands compromis tussen enerzijds het publiekrechtelijke voornemen een centrale eindtoets in te stellen en anderzijds de verplichting ook andere marktpartijen de gelegenheid te geven iets te ontwikkelen. Zie voor een analyse Buitelaar, Ros & Vink, (2013).

Verschillende vragen kunnen naar aanleiding van het bovenstaande worden gesteld. In de eerste plaats naar het doel van de toets. Is deze bedoeld als hulpmiddel voor de verwijzing van leerlingen naar het voortgezet onderwijs? De bestaande Cito-eindtoets heeft deze bedoeling. Daarom wordt de toets vroeg in het achtste jaar van de basisschool (in februari) afgenomen, om leraren de gelegenheid te geven de uitslagen in hun advies te betrekken. Heeft de toets ook een diagnostische functie, op schoolniveau en op het niveau van de leerlingen? Meet de toets met andere woorden hoe de schoolpopulatie en leerlingen individueel zich verhouden tot de absolute taalniveaus die zijn geformuleerd in het referentiekader? Dan is het gewenst om de toets zo laat mogelijk in het achtste jaar af te nemen, om de school de kans te geven de onderwijstijd zo goed mogelijk te benutten. De beoogde centrale eindtoets

heeft in ieder geval de laatste bedoeling (koppeling aan het referentiekader), maar de verwijzende functie blijft bestaan. Er is besloten om de toets te laten afnemen in mei van het achtste jaar. De adviezen van de school aan het voortgezet onderwijs zijn dan de deur al uit, maar kunnen door de toetsuitslagen later worden aangepast. De situatie wordt er niet transparanter op, zou men kunnen zeggen.

Een andere vraag, die bij mijn weten bijna nergens wordt gesteld, is of de beoogde eindtoets een beeld kan geven van de taalvaardigheid in de domeinen die het referentiekader onderscheidt. Impliciet lijkt men ervan uit te gaan dat dat het geval is. Dat is nu bij de Cito-eindtoets ook al zo. De inspectie heeft in het verleden gegevens van de Cito-eindtoets gebruikt om te bepalen of een school 'taalsterk' of 'taalzwak' is. In een kwaliteitskaart van School aan Zet wordt het als volgt geformuleerd: "Een school wordt als taalzwak beschouwd wanneer het percentage goed beantwoorde vragen op de Cito-Eindtoets voor het onderdeel taal gedurende twee of drie van de laatste schooljaren ver (meer dan een halve standaarddeviatie) onder het gemiddelde van de schoolgroep ligt." Op een aantal plaatsen van de site van de inspectie wordt gesproken over 'de opbrengsten van het taalonderwijs' en daarmee worden de uitslagen van de (Cito-)toetsen bedoeld. Op de site van het ministerie van OCW staat: "Veel leerlingen hebben moeite met taal en rekenen. De overheid heeft daarom richtlijnen opgesteld voor het taal- en rekenonderwijs. Er komen toetsen waarmee basisscholen en scholen in het speciaal (basis)onderwijs vanaf 2015 kunnen meten of hun leerlingen in groep 8 de referentieniveaus beheersen" (www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/taal-en-rekenen).

Wat wordt er in de eindtoets getoetst?

Het wordt tijd om te kijken naar de inhoud van de toetsen. We baseren ons op de Toetswijzer die vorig jaar onder de vlag van CvE is ontwikkeld. De opdracht van de commissie was een toetswijzer te maken die enerzijds dicht bij de bestaande Cito-eindtoets bleef en anderzijds aansloot bij het referentiekader.

In het referentiekader worden vier domeinen van het taalonderwijs uitgewerkt: mondelinge taalvaardigheid, lezen, schrijven en als vierde: begrippenlijst en taalverzorging. Het eerste domein komt in zijn geheel niet in de centrale eindtoets voor, zoals nu evenmin het geval is in de Cito-eindtoets. Op de vraag hoe ver kinderen op het eind van de basisschool zijn met hun mondelinge taalvaardigheid geeft de toets geen enkel antwoord.

Voor het domein lezen ligt dat iets anders. Daar wordt een deel van getoetst, dat betrekking heeft op de in het referentiekader genoemde kenmerken van de taakuitvoering: er komen toetsitems over woordenschat, begrijpen en interpreteren, samenvatten en opzoeken.

Het derde domein, schrijven, wordt in de centrale eindtoets, evenals nu in de Cito-eindtoets alleen indirect getoetst. Dat wil zeggen dat leerlingen stukjes tekst voor zich krijgen van (gefingeerde) schrijfp opdrachten die andere leerlingen zouden hebben gemaakt en daar uitspraken over moeten doen. Let wel: de getoetste leerlingen hoeven niet te schrijven, ze moeten oordelen geven over tekstfragmenten van andere leerlingen. Er lijken met andere woorden eerder aspecten van (begrijpend) lezen getoetst te worden dan dat het *schrijven* van leerlingen wordt getoetst.

Het vierde domein heeft in het referentiekader de ietwat cryptische titel 'begrippenlijst en taalverzorging' gekregen. De

“Een merkwaardig Nederlands compromis tussen enerzijds het publiekrechtelijke voornemen een centrale eindtoets in te stellen en anderzijds de verplichting ook andere marktpartijen de gelegenheid te geven iets te ontwikkelen.”

begrippenlijst houdt een aantal begrippen in die leerlingen nodig hebben om over taal en taalverschijnselen te kunnen praten (zie *Referentiekader taal en rekenen* en voor een advies voor behandeling van deze begrippen over de verschillende leerjaren Van der Beek & Paus, 2011). Deze worden in de centrale eindtoets niet getoetst. Onder taalverzorging wordt in het referentiekader spelling verstaan en het gebruik van interpunctie. Leerlingen krijgen in de toetsitems die over dit onderdeel gaan, voorbeelden van goede of foutieve spelling en goed of foutief gebruik van interpunctie. Er wordt evenals bij schrijven indirect getoetst. Leerlingen moeten goede of foutieve spelling en interpunctie herkennen.

Tot slot bevat de centrale eindtoets een apart onderdeel woordenschat. In het referentiekader is woordenschat geen apart domein; het is een aspect van mondelinge en schriftelijke receptieve en productieve taalvaardigheden.

De Toetswijzercommissie concludeert naar aanleiding van deze vergelijking van de toets met het referentiekader: “Lang niet alles wat in het referentiekader staat,

wordt derhalve getoetst in de centrale eindtoets, soms roepen de toetsvormen naar het oordeel van de commissie vragen op en daarnaast toetst de centrale eindtoets vrij uitgebreid een onderdeel van het taalonderwijs dat in het referentiekader niet als apart domein wordt onderscheiden” (*Advies toetswijzercommissies centrale eindtoets PO*, 2012, p. 2).

Op grond van de discrepantie die er bestaat tussen wat de toets meet en de inhoud van het referentiekader doet de Toetswijzercommissie een aantal aanbevelingen. Zo beveelt ze aan om bij toetsitems over schrijven leerlingen echte schrijftaken te geven en doet ze aanbeveling om een luistertoets te ontwikkelen. “Maar,” zegt de commissie, “ook na deze aanpassingen dekt de centrale eindtoets niet het complete taalonderwijs.” Dat brengt haar tot de volgende en laatste aanbeveling: “De commissie beveelt aan om in de communicatie met scholen voortdurend aan te geven dat het in de centrale eindtoets niet gaat om dé taalvaardigheid van de leerling maar om een beperkt deel van de taalvaardigheid en dat het voor scholen derhalve

“Een andere vraag, die bij mijn weten bijna nergens wordt gesteld, is of de beoogde eindtoets een beeld kan geven van de taalvaardigheid in de domeinen die het referentiekader onderscheidt.”

nodig is om op andere wijzen dan via de centrale eindtoets een beeld te krijgen van de ontwikkeling van de volledige taalvaardigheid van leerlingen.”

(Advies toetswijzercommissies centrale eindtoets PO, 2012, p. 3).

Professionaliteit van leraren

Hoe krijgen scholen een beeld van de ‘ontwikkeling van de volledige taalvaardigheid van leerlingen’? De te ontwikkelen centrale toets levert ongetwijfeld informatie die de leraar kan gebruiken, maar zoals we hebben gezien is de dekking onvolledig en kunnen er vragen worden gesteld bij de validiteit van de toetsen. Het is belangrijk dat overheid, onderwijsbeleid, schoolteams en ouders zich daarvan bewust zijn. Het gevaar is anders dat er een veel te groot belang aan de uitslagen van de toets wordt gehecht en dat scholen zich afgerekend gaan voelen op de uitslagen. Teaching to deze toets levert een verschroming van het taalonderwijs op.

Hoe dan wel? Ik vergelijk dat wel eens met een bezoek van mij aan mijn huisarts. Ik vroeg of ze voor mij op mijn leeftijd een duursport als hardlopen kon aanbevelen. Ik wilde een onderbouwd antwoord. Ze ging met een bloeddrukmeter bezig, nam

een inspannings-ECG af, bekeek mijn voorgeschiedenis, keek als het ware met een timmermansoog naar me en bracht advies uit. Dat advies was voor een deel op een afvinklijst gebaseerd, maar op een belangrijk deel ook op haar kennis van mij als patiënt, haar inschatting van mijn competenties en karakter, bekeken vanuit haar kennis en ervaring als arts. Opnieuw: hoe dan wel? Het is aan leraren om te bepalen welke taalvaardigheidsontwikkeling leerlingen vertonen. Daartoe hebben leraren allerlei instrumenten tot hun beschikking, maar eerst en vooral is het nodig dat ze inzicht hebben in de inhoud van de domeinen van het referentiekader en dat ze greep hebben op de vraag hoe de ontwikkeling van de leerlingen verloopt. Leraren hebben inzicht in de kern van de inhouden van de taalvaardigheidsdomeinen van hun groep. Inhouden staan in teambesprekingen op de agenda; de taalcoördinator al of niet samen met een taalwerkgroep en al of niet geadviseerd door een externe taalspecialist houdt doorlopende lijnen in de gaten. Er wordt met kinderen gesproken over hun taalontwikkeling. Is dat niet moeilijk voor leraren? Maar van wie is toch de bewering dat onderwijzen eenvoudig moet zijn? Ik heb veel vertrouwen in de zich ontwikkelende professionaliteit van onze leraren.

Literatuur

Beek, A. van der & Paus, H. (2011). *Leerstoflijnen begrippenlijst en taalverzorging beschreven*. Uitwerking van het referentiekader Nederlandse taal voor het domein begrippenlijst en taalverzorging op de basisschool. Enschede: SLO.

Buitelaar, R., Ros, B. & Vink, A., m.m.v. Kroft, L. van der (2013). Eindtoets PO. Het verdriet van Cito. *Didactief* 43, nr. 8.

Ministerie OCW (2009). *Referentiekader taal en rekenen. De referentieniveaus*. Den Haag: MinOCW.

Toetswijzer bij de centrale eindtoets PO taal en rekenen. Inhoudsverantwoording van de centrale eindtoets taal en rekenen (2012). Utrecht: College voor Examens.

Advies toetswijzercommissies centrale eindtoets PO (2012). Utrecht: College voor Examens.

Beide gedownload via: toetswijzer.kennisnet.nl/html/toetswijzers/toetswijzers.htm (geraadpleegd op 17 oktober 2013)

Harry Paus is geprepensioneerd neerlandicus. Hij was werkzaam als opleider en leerplanmaker.